

ŞİDDET MAĞDURU KADINLARIN BOŞANMA SONRASI SÜREÇTE UYGULADIĞI EKONOMİK STRATEJİLER

 Mihriban GÖKER^a

 Hava SELÇUK^b

Öz

Günümüzde kadına şiddet; televizyonda, gazetede, sanal ortamda veya günlük yaşamda sıklıkla karşılaşılan bir konu haline gelmiştir. Kadın, kadına şiddet, toplumda şiddet mağduru kadın ve şiddet nedeniyle boşanan kadınlar konusunda literatürde pek çok çalışma yapılmıştır. Hatta bu konuda şiddeti önlemek adına araştırmalar, stratejiler ve yaratıcı uygulamaları destekleyen ülkeler ve politikalar olmuştur. Bu tarz araştırmalar ve uygulamaların şiddetin önlenmesi anlamında önemi oldukça büyüktür. Ancak şiddet mağduru olup boşanan kadınların boşanma sonrası sürece nasıl adapte oldukları, hangi stratejileri kullandıkları, özellikle ekonomik anlamda neleri yaptıkları ve bu kadınların şiddet mağduru olan diğer kadınlara tavsiyeleri konusunda herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. İşte bu nedenle bu çalışma; şiddet mağduru kadınların boşanma sonrasında uyguladığı stratejilerden ekonomik stratejileri araştırarak literatüre katkı sunmayı ve şiddet mağduru olan boşanmış ya da boşanacak kadınlara yol gösterici olmayı hedeflemiştir. Boşanma sonrası şiddet mağduru kadınların uyguladığı ekonomik stratejileri keşfetmek adına literatürdeki verilerin taraması yapılmıştır. Ayrıca derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak; Mersin ve Kayseri illerinde ikamet eden şiddet mağduru boşanmış 50 kadın katılımcıyla görüşülmüştür. Elde edilen veriler değerlendirilerek özetlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, Şiddet, Ekonomik stratejiler, Boşanma.

ECONOMIC STRATEGIES USED BY WOMEN VICTIMS OF VIOLENCE DURING THE POST DIVORCE PROCESS

Abstract

Today, violence against women; It has become a frequently encountered topic on television, in newspapers, in the virtual environment or in daily life. Many studies have been conducted in the literature on women, violence against women, women who are victims of violence in society, and women who divorce due to violence. In fact, there have been countries and policies that support research, strategies and creative practices

^a Yük. Lis. Öğr., Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları, mihribanantakya@gmail.com

^b Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih, hselcuk@erciyes.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 14.06.2023, Makale Kabul Tarihi: 06.09.2023

to prevent violence on this issue. Such research and practices are of great importance in terms of preventing violence. However, no studies have been found on how women who were victims of violence and divorced adapted to the post-divorce process, what strategies they used, what they did, especially economically, and what advice these women gave to other women who were victims of violence. That's why this study; It aims to contribute to the literature by researching economic strategies, which are among the strategies that women who are victims of violence apply after divorce, and to guide women who are divorced or will be divorced and who are victims of violence. Data in the literature were scanned in order to discover the economic strategies implemented by women who were victims of violence after divorce. Additionally, using the in-depth interview technique; 50 divorced female participants who were victims of violence and living in Mersin and Kayseri provinces were interviewed. The data obtained were evaluated and summarized.

Keywords: Gender, Violence, Economic strategies, Divorce.

Giriş

Günümüzde boşanma kavramı sıklıkla karşılaşılabilecek hale gelmiştir. Boşanma değerlendirilirken evlilik olgusundan ayrı düşünülemez. Yani evlenme hızı Türkiye’de ve dünyada yıllara göre farklılık gösterirken aynı durum boşanma hızlarının da etkilenmesine neden olmuştur. Burada boşanma ve evlenme hızlarını incelerken karşımıza “Kaba Boşanma Hızı” ve “Kaba Evlenme Hızı” kavramları çıkmaktadır (Tatlıoğlu & Demirel, 2016). Bu kavramlar ile anlatılmak istenilen; bin kişinin bilgilerinin ele alınıp kaçının boşanmış veya evlenmiş olduğunun hesaplanmasıdır. Bu istatistiksel veriler sayesinde boşanma hız ve nedenleri irdelenebilmektedir.

Boşanma hızı her geçen gün Türkiye’de ve dünyada hızla artmaktadır. Bu konuda uzmanlar değerlendirmeler yapıp, neden sonuç ilişkileri kurmaktadır. Boşanma ve evlenme hızları konusunda düzenli bilgileri Türkiye’de, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) vermektedir. TÜİK boşanma ve evlenme bilgilerini on yıllık değerlendirmeler halinde sunmaktadır. Kesinleşen boşanma davaları sonucunda 2022 yılında 180 bin 954 çift boşanırken 180 bin 592 çocuk velayete verildi. Bu bilgilere göre; Türkiye’de ve dünyada kaba evlenme hızı düşerken, kaba boşanma hızı artış göstermiştir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2023).

Evlenme hızı küresel anlamda yavaşlamıştır. Burada görülen durumu ülkelere ve bölgelere göre farklı açılardan değerlendirmek gerekir. Her toplulukta evlenme oranlarının düşmesinin farklı nedenleri bulunmaktadır. Örneğin; gelişmekte olan toplumlarda evlenme sayıları ve hızlarındaki düşüşün en önemli nedeni eğitim ile yaşanan bilinçlenme iken, gelişmiş olan bazı toplumlarda bu neden toplumsal olarak evlilik anlayışındaki değişimler olmaktadır (Aydın & Baran; 2010). Türkiye’de evlenme hızı düşerken aynı zamanda evlenme yaşı da artış göstermiştir. Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK, 2023) verilerine göre evlenme yaşı erkeklerde 28,2’ye, kadınlarda 25,6’ya yükselmiştir. Türkiye’de bu yaş artışının en büyük nedenleri kadın veya erkeğin eğitim seviyesinin artması, bilinçlenme, toplumun evlilik baskısının azalması, ekonomik özgürlük sahibi olma yaşının artması gelmektedir (Başkaya & Ünal, 2017).

Boşanmalar oranları konusunda, Türkiye İstatistik Kurumunun 2022 verilerine göre artış gözlemlenmiştir. Boşanan çiftlerin sayısının 2021 yılında 175 bin 779 iken 2022 yılında 180 bin 954

olduğunu açıkladı (TÜİK, 2023). Avrupa Birliği (AB) verilerine göre 1960 yılından 2004 yılına kadar boşanma oranları %400 oranında artmıştır (Pehlivan, 2023). Sayısal verilerde de görüldüğü üzere, küresel anlamda boşanma sayılarındaki artış bariz şekilde ortadadır. Bu artışlar araştırmacıların dikkatlerini bu konuya yönlendirmelerine neden olmuştur. Literatürde birçok çalışmada boşanma hızı ve nedenleri irdelenmektedir. Araştırmamız olan, şiddet mağduru kadınların boşanma sonrası ekonomik stratejilerini bilmek, bu anlamda boşanma sayılarının azalması için çözüm yolları hakkında diğer araştırmalara temel oluşturabilir ve fikir verebilir.

Şiddet; hemen hemen bütün canlılarda görülen, özellikle güçlü olanın güçsüz olana uyguladığı sözlü ya da fiziksel zorbalıktır (Akın, 2013). Bu zorbalık kişilerin fiziksel ve ruhsal olarak yaralar almalarına neden olur. Fiziksel şiddet uygulama, görmezden gelme, aşağılama, bağırma, dışlama, öldürme, mahrum bırakma, ekonomik olarak yoksun bırakma gibi pek çok farklı şekilde gerçekleştirilen şiddeti kendi içerisinde; fiziksel, ihmal ve görmezden gelme, duygusal, dini, cinsel, ekonomik şeklinde 6 başlık altında ele alabiliriz (Polat,2016). Özellikle fiziksel şiddet türü sıklıkla haberlere konu olsa da diğer şiddet türleri de oldukça yaygın şekilde yaşanmaktadır (Erol,2013). Hatta öyle ki her bir şiddet kendi içerisinde birden fazla başlıkta şiddet türüyle birlikte değerlendirilebilir. Hangi şekilde olursa olsun şiddet; canlıların yıkıcı travmalar yaşamalarına ve derin yaralar almalarına sebep olur. Yapılan çalışmalara göre; genellikle şiddet uygulayan fail erkekler olurken şiddet mağduru olanlar ise kadın, çocuk ve yaşlılar olmuştur. Ayrıca araştırmalara göre her şiddet faili aynı zamanda geçmişinde şiddet mağduru da olabilmektedir (Akkuş & Yıldırım, 2018).

Şiddet konusunun en yıkıcı ve travmatik etkileri aile/ev içi şiddet mağdurlarında görülmektedir (Ersöz,2011). Öyle ki şiddetin birebir mağduru olmasa dahi kişi, tanık olarak da olumsuz etkilenebilmektedir (İbiloğlu,2012). Aile içi şiddet mağduru şiddet sonrasında fail ile beraber yaşamakta, iletişim kurmakta ve bu duruma mecburi olarak katlanmak zorunda kalabilmektedir. Aile içi şiddet mağduru genellikle kadınlar ve çocuklar olurken failleri de maalesef baba, abi (ağabey), koca (eş) olmaktadır. Bu mağdurlar şiddet ortadan kalksa bile uzun yıllar şiddetin travmatik etkilerinden kurtulamamaktadır. Ayrıca yapılan araştırmalara göre aile içi şiddet mağdurları eğer uygun ve gerekli yardımı alamazsa gelecekte birer şiddet uygulayıcıya dönüşebilmektedir (Akın, 2013).

Aile yani toplumun en küçük yapı birimi; şiddete maruz kalındığında toplumu en fazla ilgilendiren yapıya dönüşmektedir. Şiddet sonucunda aile yapısı zedelenmekte, bazı durumlarda aileler parçalanmakta, parçalanmış aile üyeleri toplumu etkilemektedir. Aile içi şiddet oldukça yıkıcı bir unsurdur. Bu yıkıcılık sonucunda eşler boşanma kararı alabilmektedir. Evliliklerde boşanma kararı genellikle ilk 5 yıl içerisinde alınmaktadır (Özkan, 2021). Boşanmayı etkileyen ya da kadına şiddete neden olan pek çok faktör vardır. Bunlardan bazıları; erkek egemen aile yapısında büyümüş olmak, kadının ekonomik imkânlarının olmaması, dini olarak kadına bakış açısı, toplumun erkek yanlısı olması, doğru değerlendirme yapmadan karar verilen birlikteliklerin yaşanması şeklinde söylenebilir (Akoğlu vd.,2018). Dini açıdan kadınların geri planda tutulması toplumun bakış açısını da etkilemektedir. Hıristiyanlık, Yahudilik, İslamiyet, çok tanrılı dinler gibi pek çok farklı inanışta toplumun kadınlar hakkındaki düşünceleri de farklılaşmıştır. Milattan önceki zamanlarda Hıristiyan dinine mensup kişiler istedikleri zaman eşlerini satabiliyorlardı. Yahudilerde kadının söz hakkı bulunmuyordu. İslamiyet'in geniş coğrafyalara yayılması ile birlikte kadınlar hakkındaki olumsuz tutumlar İslam kültüründe

görülmüştür (Türk & Kadın, 2022). Yüzyıllardır Çinliler, İngilizler, Yunanlar gibi her milletten topluluk dinlerinin etkisiyle kadınları geri plana yitmiştir (Selçuk, 2021). Günümüzde halen yaşanmakta bu olumsuz bakış açısının değişmesi için bazı stratejiler, reklamlar ve önleyici çalışmaların artması için teşvikler gereklidir.

Şiddet mağduru olan kadınların boşanması ve boşanma sonrası süreci de oldukça yıpratıcıdır. Boşanma sürecinde aile ve çevre desteği görememe, toplum baskısı, ekonomik yetersizlikler, barınma, çocukların velayeti gibi pek çok konu boşanma sürecini olumsuz etkilemektedir (Uğur, 2014). Bu nedenle kadınlar boşanma sürecini ertelemekte ya da vazgeçmektedir (Can & Aksu, 2016). Yapılan çalışmalar iş sahibi olmayan ve ailevi destek alamayan kadınların boşanma konusunda problemler yaşadığını göstermiştir. Bu kadınların bazılarının tüm zorluklara rağmen boşandıktan sonra da rahatlığa kavuşamadıkları görülmektedir. Geçim kaygısı, güvenlik ve barınma problemi, çocukların sorumlulukları, psikolojik olarak yaşanan travmalar gibi birçok konu kadınları yormaktadır. Boşanma ve sonraki süreçlerde destek çok önemlidir.

Şiddet mağduru olup boşanma kararı alan kadınların sayısı ve bu konudaki araştırmalar oldukça fazladır. Ancak şiddet mağduru kadınların, boşandıktan sonra nasıl hayata adapte oldukları konusunda yeterli veri bulunmamaktadır. Özellikle ekonomik anlamda yeniden nasıl toparlandıkları, ekonomik anlamda yaşadıkları şiddet sonucunda uyguladıkları stratejileri ve ya pişmanlıklarının neler olduğu bilinmemektedir. Boşanma öncesi, boşanma sırasında ve boşanma sonrasında yaşanan süreçte kadınların karşılaştıkları problemler farklılaşmaktadır. Stratejileri keşfetmek adına katılımcılara bu süreçlerle ilgili açık uçlu sorular sorarak uygulanan ekonomik stratejilere ulaşmayı amaçladık. Böylece ulaşılan stratejiler sayesinde boşanmış ya da boşanacak şiddet mağduru kadınlara ilham olmayı hedefledik. Şiddet mağduru kadınların boşandıktan sonraki ekonomik stratejilerinin ve önerilerinin neler olduğu bulgular kısmında aktarılmıştır.

A. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür taraması yapıldığında boşanmış kadınlar, şiddet mağduru kadınlar, kadınların yoksullukla mücadele stratejileri, aile içi şiddet gibi konularda pek çok çalışmaya rastlanılmıştır. Kadınların boşanma nedenleri farklılık göstermekle birlikte şiddet nedeniyle boşanmaların fazla olması araştırmacıların dikkatini bu konu üzerine çekmiştir (Sonkaya; 2016). Kadınların yaşadığı şiddetin en travmatik olanı ise aile içi şiddet olmuştur (Yılmaz & Karakuş; 2019). Yaşanılan şiddetin sonucu olarak boşanmalar gerçekleşmiştir. Boşanarak yeniden düzenini kurmaya çalışan kadınlar, bazı problemlerle karşılaşmış ve bu problemler için çözümler üretmek zorunda kalmışlardır. Boşanma sonrası yoksulluk karşısında ihtiyaçlarını karşılamak için çözümler üretmeye çalışan kadınların stratejileri araştırılmıştır (Önür & Ergöz; 2021). Bu çalışmalardan yararlanılarak araştırmamızın teorik temelleri oluşturulmuştur. Ancak şiddet mağduru kadınların boşanmadan sonra hayata nasıl uyum sağladıkları, boşanma öncesi ve sonrasında stratejilerinin neler olduğu, ekonomik anlamda nasıl toparlandıkları, nasıl geçindikleri konusunda yeterli veriye ulaşılamamıştır. Bu anlamda internet veri tabanları taranmış, kütüphane arşivleri incelenmiştir. Araştırma konumuzla alakalı makale, bildiri, yüksek lisans ve doktora tezleri gibi çalışmalar taranmış, çalışmanın taslağı oluşturulmuştur.

Literatür taramasında şiddet mağduru boşanmış kadınların boşanma sonrası ekonomik hayata uyum stratejileri konusunda yeterli veri elde edilemediği için derinlemesine mülakat tekniğiyle çalışma

konusu detaylandırılmaya çalışılmıştır. Derinlemesine mülakat tekniğinde kullanılmak üzere hedefe yönelik sorular oluşturulmuştur. Ulaşılan veriler değerlendirilerek; boşanma öncesi ekonomik stratejiler, boşanma sırasında ekonomik stratejiler ve boşanma sonrası ekonomik stratejiler şeklinde üç başlık altında toplanmıştır.

B. YÖNTEM

Şiddet mağduru boşanmış kadınların boşanma sonrasında ekonomik stratejilerine ulaşmak adına literatür taraması yapılmış elde edilen bilgilerden yola çıkarak açık uçlu sorular hazırlanmıştır. Katılımcılara soruları sormak adına sosyal çalışmalar için en uygun olan derinlemesine mülakat tekniği uygun görülmüştür (Tekin vd.,2006). Derinlemesine mülakat tekniğini uygulamak adına Mersin ve Kayseri illerinde 50 katılımcıya ulaşılmıştır. Araştırmacıların ikameti nedeniyle bu iller seçilmiştir. Bu katılımcılara ulaşmak adına Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM) ile Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Merkezlerinden (RAM) yararlanılmıştır. Şiddet mağduru kadınların boşanma sonrası çocuk anlamında uyguladıkları ekonomik stratejilere ulaşmak için çocuklu katılımcılar seçilmiştir. Katılımcılara hazırlanan soruları sormadan önce gönüllü bilgilendirme (Onam) formu okunup imzalatılmıştır.

Derinlemesine mülakat tekniği uygulanırken katılımcılara; ekonomik anlamda boşanmadan önce neden çalışıp çalışmadıkları, boşandıktan sonra neden çalışıp çalışmadıkları, nasıl geçindikleri, nafaka, maddi yardım konularında neler yaptıkları gibi açık uçlu sorular sorulmuştur. Alınan cevaplar ile literatür taraması verileri birlikte değerlendirilip ekonomik stratejilere ulaşılmıştır.

1. Araştırmanın Veri Toplama Süreci

Araştırma nitel verilere dayanmaktadır. Bu nedenle araştırmanın amacına ulaşmak adına literatür verilerinden yola çıkarak açık uçlu sorular hazırlanmıştır. Araştırmanın derinlemesine mülakat tekniğiyle uygulanma kısmına geçmeden önce etik kuruluna başvuru yapılmıştır. 31.08.2022 tarihinde etik kurul onayı alınmıştır. Uygulama öncesinde açık rıza onam formu katılımcılara aktarılmış daha sonra da hazırlanan sorular derinlemesine mülakat tekniğiyle katılımcılara sorulmuştur. Verilen cevaplar yazılı olarak kayıt altına alınmıştır

2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırma; katılımcılara ulaşmayı kolaylaştırmak adına araştırmacıların ikamet ettiği Kayseri ve Mersin ilinde bulunan şiddet mağduru boşanmış kadınlarla gerçekleştirilmiştir. Bu katılımcıların 20'si Kayseri, 30'u Mersin ilinde yaşamaktadır. Şiddet mağduru boşanmış kadınlara ulaşmak adına ŞÖNİM (Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri), boşanma hukuk büroları, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Merkezleri ve araştırmacıların çevrelerinden yararlanılmıştır. Katılımcılar rastgele konuya uygunluğuna göre seçilmiştir. Katılımcılara ön bilgilendirmeler yüz yüze yapılarak gönüllülük esasına göre rızaları alınmış, araştırma soruları imzalı rıza formundan sonra uygulanmıştır. Araştırmanın çocuk anlamında uygulanan ekonomik stratejilerini keşfetmek ve önerileri saptamak adına ulaşılan şiddet mağduru boşanmış kadınlardan çocuklu olanlar tercih edilmiştir.

C. BULGULAR

Katılımcılara sorulan açık uçlu sorular ve literatür verilerinin ışığında şiddet mağduru kadınların ekonomik stratejileri üç ana kısımda toplanmıştır. Çocuk konusundaki ekonomik stratejiler de bu

başlıklar altında ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Araştırmacıların derinlemesine mülakat tekniğiyle elde ettiği verilerden yola çıkarak şiddet mağduru boşanmış kadınların ekonomik stratejileri; boşanma öncesi ekonomik stratejiler, boşanma sırasındaki ekonomik stratejiler, boşanma sonrası ekonomik stratejiler şeklinde üç kısımda aktarılmıştır.

Katılımcıların demografik bilgilerine ulaşmak adına; eğitim seviyeleri, boşandıkları zaman yaşları, evlendikleri zaman yaşları, kaç çocuklarının olduğu gibi sorular sorulmuştur. Şiddet mağduru boşanmış kadınlarla gerçekleştirilen bu çalışmada katılımcılardan 42'sinin 25 yaşından önce evlendiği, kalan 8'inin 25 yaşından sonra evlendiği görülmüştür. Katılımcıların boşanma yaşları değerlendirildiğinde; 34'ü evlendikten sonra ilk 5 yıl içinde, 16'sı ise 5 yıldan daha uzun süre birlikte kaldıktan sonra boşanmıştır. Katılımcılarımızın görüşmeden elde edilen şimdiki yaşları ise; 25 yaş ve altı 13, 45 yaş ve altı 25, 45 yaş ve üzeri olan 12 kişidir. Eğitim durumları ise okuma yazma bilmeyen 2 kişi, ilkökul mezunu 21 kişi, ortaokul mezunu 9 kişi, lise mezunu 10 kişi, üniversite mezunu 8 kişidir. Katılımcılarımızın büyük çoğunluğu liseye gidememiş ya da kendi tercih etmemiştir.

1. Boşanma Öncesi Ekonomik Stratejiler

Şiddet mağduru boşanmış kadınların boşanma öncesi stratejilerini keşfetmek adına katılımcılara; evlenmeden önce çalışıp çalışmadıkları, boşanmadan önce ne iş yaptıkları, boşanmak istediklerini anladıklarında ne gibi önlemler aldıkları, geçmişe gitseler bu anlamda neleri değiştirmek istediklerini sorduk.

Katılımcılarımıza evlenmeden önce çalışıp çalışmadıklarını sorduğumuzda 34'ü geçici veya uzun süreli şekilde işte çalıştığını ancak çoğunluğu evlendiklerinde eşlerinin çalışmalarını istememeleri nedeniyle işten ayrıldıklarını belirtmiştir. Eşlerinin engellemelerine veya istememesine rağmen çalışanlar olmuştur. 50 katılımcımızın 20'si evliyken çalışmaya devam etmiştir. Bu kişiler çalışma nedeni olarak; ekonomik özgürlük istediklerini ve bu devirde tek maaşın geçim için yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Şiddet mağduru olan kadınların eşleri çoğunlukla düzenli bir gelir sahibi değildir. Bu nedenle katılımcılar ekonomik sıkıntı yaşadıklarını, çocuklarının çok fazla mağdur olduğunu, akrabalar veya tanıdıklarından yardım almak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların çalışma istekleri olmasına rağmen büyük kısmının iş bulmakta zorluk yaşadığı görülmüştür. Eğitim durumu lisans üzeri olan kadınların diğerlerine göre iş bulma konusunda daha rahat olduğu ve düzenli(süreklili) iş bakımından da diğerlerine (eğitim durumu lisans düzeyinin altında olan kadınlar) göre daha avantajlı olduğu saptanmıştır. Boşanmadan önce ne iş yaptıklarını sorduğumuzda ise çoğunluğu temizlik, tezgâhtarlık, tarla işlerinde gündelikçilik gibi işleri belirtmişlerdir.

Katılımcılarımıza boşanacaklarını anladıkları anda ekonomik anlamda ne gibi önlemler aldıklarını ya da boşanacak olan şiddet mağduru kadınlara bu konuda önerilerinin neler olduğunu sorduğumuzda; birikim yapmanın önemli olduğunu, ailevi anlamda destek talep etmenin çok rahatlatıcı olduğu, ekonomik hakları öğrenmenin önemi ve çocukları için ne gibi imkânların olduğunu bilmelerini söylemişlerdir. Ancak ailevi anlamda çoğunluğunun destek göremediği görülmüştür. Türkiye'de de evliliğin sonlandırılması toplum tarafından uygun görülmemektedir. Günümüzde çiftlerin bu birlikteliği görmezden gelinemeyecek bazı risklere maruz kalmaktadır. Türkiye'de de aile kurumu çok çeşitli riskler ile karşı karşıyadır (Özdemir, 2013). Katılımcılardan K19 ve K28 aile desteği anlamında şu ifadeleri kullanmıştır;

K19; Sürekli dayak yememe rağmen düzelir diye ailemden hep gizledim. Ama bunun yanlış olduğunu iki sene sonra anladım. Ben de abime ve anneme anlattım. Onlardan Allah razı olsun. Benim yerime tüm boşanma işlerini hallettiler.

K28; Kocam hem bana hem çocuklarıma çok zulmediyordu. Aileme durum anlattım ama babam annemi de çok dövmesine rağmen boşanmadıklarını söyleyerek beni istemedi. Ayrıca halam boşandığı için babam onunla görüşmüyor. Bu nedenle beni de istemedi. Boşanacağımı duyunca bana halası kılıklı diye hakaret etti. Zaten onlar da kocamdan korkuyorlar. Kocamdan korktuğum için boşanma sonrası koruma istedim. Ailem destek olsaydı benim için her şey çok daha rahat olurdu elbette. Benim hatam amcamdan gizleyip ondan yardım istememem oldu...

Literatür taraması ve derinlemesine mülakat tekniği ile katılımcıların verdiği cevaplardan yola çıkarak boşanma öncesi ekonomik stratejileri şu şekilde sıralayabiliriz;

- Kişisel bir banka hesabı açarak gerekli birikimi yapmak,
- İş veya ek gelir sahibi olarak paranın ihtiyaç fazlası kısmını olabildiğince biriktirmek,
- Aile veya tanıdıkların desteğini talep etmek,
- Eğitim düzeyini geliştirmek veya kişisel gelişimlerini artırıcı kurslara katılmak,
- İnternet, telefon, mail gibi olanakları değerlendirip CV yazmayı öğrenmek,
- Geçici/günlük iş yerine uzun süreli iş bulmaya çalışmak,
- Yüklü maddi imkânları vadeli hesap, altın, mülk gibi yatırımlarda değerlendirmek,
- Devletin sağladığı maddi ve manevi olanakları araştırmak,
- Şiddet uygulayıcı kocadan korunmak adına alınabilecek önlemleri araştırmak,
- Çocuklar için sağlanabilecek maddi imkânları araştırmak (Yıldız&Erdem; 2020).

Yukarıda saydığımız tüm ekonomik stratejiler boşanma kararını vermeden veya vermeyi düşünürken uygulanabilecek stratejilerdir. Elbette her boşanan kadın için bu durumu öngörmek mümkün değildir (Öngider, 2013). Katılımcılarımız arasında şiddet görmesine rağmen boşanmak istemeyen kadınlar görülmüştür. Bu şiddet mağduru kadınlar çoğunlukla ansızın veya aldatılma sonucunda boşanma kararı verdiği için boşanma öncesi ekonomik stratejileri uygulayamamıştır. Şiddet mağduru boşanmış 50 katılımcı kadına boşanma öncesi ekonomik strateji önerilerini sorduğumuzda; şiddet gören kadınların kocalarının düzelmesini beklememelerini, bu nedenle erken önlem alarak hazırlıklı olmalarını tavsiye ettikleri cevabını aldık.

2. Boşanma Sırasında Ekonomik Stratejiler

Şiddet mağduru boşanmış kadınların boşanma sırasındaki ekonomik stratejilerini keşfetmek adına katılımcılara; boşanma sırasında destek alıp almadıklarını, boşanma müracaat masraflarını nasıl karşıladıklarını, boşanma sırasında ne gibi stratejiler uyguladıklarını, nelerden vazgeçtiklerini, bu konuda pişmanlıklarının veya önerilerinin olup olmadığını sorduk.

Boşanma sırasında ailevi destek alan katılımcı sayımız oldukça azdır. Bunun sebebini sorduğumuzda katılımcılarımız maddi anlamda ailelerinin de sıkıntı yaşadığını belirtmişlerdir. Ayrıca şiddet mağduru olan bu kadınların haklı olmalarına rağmen çoğunlukla aile veya çevreleri tarafından suçlandıklarını, evliliğin yürümemesinden sorumlu tutulduklarını belirtmişlerdir. Ailesinden destek gören katılımcıların aileleri çoğunlukla eğitim seviyesi ortaokul ve üzeri olanlar olmuştur. Özellikle

görücü usulü veya tanıdık vasıtasıyla evlenen katılımcıların ailelerinden destek görmedikleri, şiddet gördüklerini söylemelerine rağmen yardım alamadıkları gözlemlenmiştir. Boşanma düşüncesini söylediklerinde katılımcıların sadece 8'inin ailesi bunu kabul etmiş geriye kalan 42'si reddetmiş veya üzerini örtmeye, şiddeti normalleştirmeye çalışmıştır.

Boşanma konusunda müracaatı katılımcılarımızın yaptığı, maddi anlamda boşanma masraflarını kendilerinin ödemeye çalıştığı görülmüştür. Bu masraflar için yeterli maddiyata sahip olan katılımcı sayımız 17'dir. Ayrıca maddi durumu olmayan kadınlar için boşanma başvurularının yapılması için gerekli avukat yardımının devlet tarafından sağladığı (baro tarafından ücretsiz avukat atanması) konusunda katılımcıların yeterli bilgiye sahip olmadığı anlaşılmıştır.

Katılımcılarımızın en büyük pişmanlığı boşanma sırasında hakları olan maddi imkânları talep etmemeleri veya az bir kısmıyla yetinmeleri olmuştur. Şiddet mağduru olan bu kadınlar eşleri, yakınları ve ailelerinin şiddetinden çekindikleri için veya duygusal olarak yıpranmışlığın verdiği ruh haliyle haklarından feragat edip boşanma sürecini en hızlı şekilde bitirmeye çalışmıştır. Yaptıkları bu seçimin sıkıntılarını boşanma sonrası süreçte yaşayarak görmüşlerdir. Bu şekilde haklarının tamamını talep etmeden boşanmayı anlaşmalı şekilde gerçekleştirmeye çalışan katılımcı sayısı 29'dur. Katılımcılardan K34 bu konuda şu sözleri söylemiştir;

K34; *Eşimden çok fazla korkuyordum. Boşanmak istediğimi kocama ailemin evindeyken telefonda söyledim korkudan. Boşanırken benim peşime düşmesinden korktuğum için, evi ve nafakayı istemedim. Sadece bana takılan altınları aldım. O kadar pişmanım ki anlatamam. O evde çocuğumun da hakkı var sonuçta. Keşke anlaşmalı yoldan boşanmak için uğraşmasaydım ve onu süründürseydim. Çok korkmuştum, çaresizdim ne yapayım...*

Şiddet mağduru boşanmış kadınların boşanma sırasında yaşadıkları olaylardan ve görüşlerinden yola çıkarak boşanma sırasındaki ekonomik stratejileri şu şekilde sıralayabiliriz;

- Boşanma konusunda kendilerini destekleyen yakınlarla görüşmeye çalışmak psikolojik iyi oluşu arttırmaktadır,
- Aile ve yakınların onayını almaya çalışmak, onay alınmaması durumunda dahi boşanma fikrini ertelememek,
- Ekonomik imkânı olmayan kadınların boşanmak için ücretsiz avukat talep etmek için baroya başvuru yapması,
- Maddi anlamda yardım alınacak yerlere başvuruda bulunmak,
- Boşanmış kişilerden görüş ve önerileri dinlemek,
- Boşanma süreci boyunca ve sonrasında kalınacak yaşam alanını belirlemek,
- Çocuklara boşanma öncesinde durumu uygun şekilde aktararak boşanma ve boşanma sonrası süreci kolaylaştırmak,
- Evlilikteki mal varlığı, para, mülk gibi ortak maddi birikimlerden hakkı olan kısmı boşanırken talep etmekten çekinmemek,
- Nafaka konusunda karşı tarafın imkânının el verdiği en iyi miktarı talep etmek,
- Boşanma öncesinde ve sırasında gerekli psikolojik uzman yardımını talep etmek.

Boşanırken hakkı olan maddi mal varlığı ve nafakayı alan katılımcılarımızın aileleri ve çevreleri tarafından ihtiyaç duydukları desteği alanlar olduğu görülmüştür. Ancak ailevi anlamda gerekli desteği

görmesine rağmen kocasının zarar vermesinden korkarak boşanmayı dezavantajlı olarak kabul eden katılımcılarımızda olmuştur.

Şiddet mağduru kadınlar evliliklerinde olduğu gibi boşanma sırasında ve sonrasında da maalesef ki şiddete tekrar maruz kalabilmektedirler. Katılımcılarımızdan boşanma sırasında eşinden şiddet gören 3, kendi ailesi veya eşinin yakınları tarafından şiddet gören katılımcı sayısı 4'tür. Katılımcılarımızdan birisi boşanma sırasında devlet koruması talep etmesine rağmen şiddet gördüğünü belirtmiştir. Evinde rahat uyuyamadığını bu süreçte adres bilgilerini gizlediğini anlatmıştır.

3. Boşanma sonrası Ekonomik Stratejiler

Şiddet mağduru boşanmış kadınların boşanma sonrasında uyguladıkları ekonomik stratejileri keşfetmek adına katılımcılara; boşandıktan sonra çalışıp çalışmadıklarını, herhangi maddi yardım alıp almadıklarını, ekonomik anlamda nasıl geçindiklerini, eksiklik veya artı olarak gördükleri ekonomik durumların neler olduğunu ve önerilerini sorduk.

Boşanma sonrası süreçte para ve ekonomik güvence, şiddet mağduru boşanmış kadınlar tarafından en önemli konu olarak değerlendirilmiştir. Öyle ki çocuklarının velayetlerinin kedilerinde olması da maddi ihtiyaçların artmasına neden olmuştur. Şiddet mağduru boşanmış kadınların boşandıktan sonra çalışıp çalışmadıklarını sorduk. Katılımcılarımızdan K12, evliyken çalışmamasına rağmen boşanmadan sonra çalışmaya başladığını söylemiştir. Katılımcılardan K12 boşandıktan sonra çalışmaya başlaması konusunda şu sözleri belirtmiştir;

K12; Evliyken eşimin maaşı ile geçiniyorduk. Zaten sık sık iş değiştirirdi. Ayrıldıktan sonra ne nafaka ne ev ne para hiç bir şeyimiz yoktu. Mecburum, çocuklarım gerçekten aç kalıyordu. Ben de çocuklarımın okuduğu okula gidip müdüre derdimi anlattım. Sağ olsun bana okulda iş verdi. Akşama kadar hem okulu temizliyorum hem de çocuklarım gözümün önünde oluyor. Ek para olsun diye arada el işi örgü yapıp satıyorum. Eskiye göre çok şükür daha iyiyim...

Katılımcılarımız içerisinde evliyken çalışıp boşanınca çalışmayanlar olmuştur. Ancak bu durumun en büyük nedeni boşandıktan sonra yaşadıkları çevreyi değiştirmek zorunda kaldıkları için işten çıkmaları veya eşlerinden korktukları için bulunmamak adına işten ayrılmaları olmuştur. Katılımcılarımızdan K24 evliyken çalışmasına rağmen boşanınca işi bırakmak zorunda kaldığını belirtmiştir. Bu durumun nedeni olarak şu sözleri söylemiştir;

K24; Eski kocam sinirli ve kıskanç biriydi. Boşandıktan sonra işyerime gelip tatsızlık çıkarır diye endişeleniyordum. Zaten çocuklarıma annem bakıyor ve çalıştığım yer aileme uzak olduğu için git gel yapmak yorucu olurdu. Mecbur ayrıldım işten. Çevreme haber saldım eş dostta, bir yıl geçti hala haber yok...

Boşanma sonrasında ekonomik anlamda daha iyi olmak adına çalışmak en önemli geçim kaynağı olmasına karşın nafaka gibi ek gelirlerin olması da kişilerin uyum sürecini kolaylaştırmaktadır. Boşanma sonrası sürece adapte olma konusunda nafaka alan katılımcıların almayanlara göre daha çabuk toparladığı görülmüştür. Hatta nafaka miktarı arttıkça katılımcıların ekonomik refahı da artmaktadır. Katılımcılarımızdan 7'si nafaka hakkı olmasına rağmen alamadığını belirtmiştir. 3 katılımcımız ise düzensiz şekilde nafaka aldığını söylemiştir.

Ekonomik olarak ek gelirlerin fazla olması geçinme kaygısını azaltmaktadır. Bu anlamda katılımcılarımızın en önemli ek gelirlerinden birisi başvurulan yardımlar olmuştur. Devlet kurumları, özel kurumlar, çocuklarının bağlı olduğu okulların yardımları, sivil toplum kuruluşları yardımları, vakıflar ve kişi temelli yardımları almak adına katılımcılarımız bazı yerlere müracaatta bulunmuşlardır. Kimileri geçici kimileri uzun süreli bu yardımları almış olsa da katılımcılarımızın hepsi bu süreçte yardım almanın önemli olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılardan K36 yardımların ekonomik anlamda etkisi konusunda şu sözleri söylemiştir;

K36; Pek çok yere başvuruda bulundum. Yakınlarımla zekâtlarını, fitrelerini istedim. Elbette yardım istemek çok zordu. Buna mecbur etmesin kimseyi Allah... Hatta çocuklarımla okuduğu okulda öğretmenlerinden de yardım aldım. Çocuklarımla için yaptım her şeyi. Aşevinin önünde yemek beklemek kadar üzüldüğüm başka bir olay yoktur herhalde. Bütün bunları yapmasaydım bugün kendime sıkma-gözleme dükkânı açamazdım.

Katılımcılara ekonomik anlamada önerilerinin neler olduğunu sorduğumuzda; büyük çoğunluğu meslek sahibi olmanın önemini (19 kişi) ve nafaka miktarının kolaylaştırıcı olduğunu(11 kişi) söylemiştir. Negatif konu olarak ise; karı-koca olarak çift maaş almak yerine boşanıp eve tek maaşın girmesinin çok zor olduğunu söylemişlerdir.

Sonuç

Şiddet görmüş kadınların boşandıktan sonra hayata uyum süreçleri oldukça zorlayıcıdır. Bu sürece adapte olabilmek için kadınların ekonomik durumları önemli bir etkidir. Şiddet mağduru boşanmış kadınların boşanma sonrası ekonomik stratejilerini keşfetmek adına Mersin ve Kayseri illerinde yaşayan 50 katılımcı ile çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu katılımcılara derinlemesine mülakat tekniği ile açık uçlu sorular sorularak ekonomik stratejiler keşfedilmeye çalışılmıştır. Özellikle çocuklu olan kadınlar seçilerek çocuk konusundaki ekonomik stratejilere ulaşmak hedeflenmiştir. Katılımcıların verdiği cevaplar ve literatür taramalarından yola çıkarak ekonomik stratejiler; boşanma öncesi, boşanma sırasında ve boşanma sonrası şeklinde üç kısımda toparlanmıştır.

Boşanma öncesi süreçte katılımcıların en çok belirttiği ekonomik strateji; birikim yapmak ve düzenli iş bulmaya çalışmak olmuştur. Katılımcılardan boşanma sonrası ekonomik anlamda daha az sıkıntı çekenlerin evliyken birikim yapmış olanlar olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcılar boşanma konusunda ailelerinin önceden bilgilendirilmesinin önemli olduğunu söylemişlerdir. Bu anlamda ailelerinin desteklerini alan kadınların diğerlerine göre hayata daha rahat adapte olduğu görülmüştür. Elbette ne kadar sıkıntılı bir evlilik yaşansa da boşanmayı görmek veya ne zaman olacağını tahmin etmek oldukça zordur. Ancak yine de katılımcılarımızın büyük çoğunluğu ne zaman boşanacağını önceden öngörmüştür. Bunun en büyük nedeni 50 katılımcımızın da boşanma işlemi için başvuruyu kendilerinin yapmış olmasıdır. Tüm bu öngörülere rağmen birikim yaparak tedbirli boşanan katılımcı sayımız 4'ü geçmemiştir. Ayrıca katılımcılardan K38, boşanma sırasında sıkıntı çekmemek adına şiddet gördüklerini kanıtlamanın öneminden bahsetmiştir. Şiddet gören kadınların KADES gibi uygulamaları kullanmaları ya da darp raporu almaları, yaşadıkları acıları ispatlayabilmek adına mağdurlara yardımcı olmaktadır. Bu ispatlar boşanma sürecindeki kararların (mal varlığı, nafaka, tazminat...) lehlerine olmasını sağlamaktadır.

Boşanma öncesi durumları hakkında önerilerini sorduğumuzda en çok verilen cevap; kocalarının şiddet konusunda düzelmelerini beklemelerinin anlamsız olduğu olmuştur. Katılımcılar, şiddetin azalmasını beklerken gün geçtikçe daha da arttığını belirtmişlerdir. Şiddeti önlemeye veya azaltmaya yönelik çözüm olarak çocuk yapan kadınlar, sorunun katlanarak arttığını bu nedenle çocuğun şiddet önleyici ya da yuva kurtarıcı olarak görülmemesi gerektiğini söylemişlerdir.

Boşanma sonrası ekonomik stratejilerden en çok söylenileni iş bulma/çalışma stratejisi olmuştur. Çünkü katılımcılarımız düzenli bir gelir olmadan toparlanmanın çok zor olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılarımızın 11'i evliyken çalışıp boşanmadan sonra çalışmamıştır, 28'i evliyken çalışmayıp boşandıktan sonra çalışmaya başlamıştır, 9'u ise hem evliyken hem de boşandıktan sonra çalışmaya devam etmiştir. Hem boşanma öncesi hem sonrası çalışmayan kadınlar genelde meslek sahibi olmayan, eğitim düzeyi ilkokul ve altı olanlar olmuştur. Ekonomik anlamda iyi olmayı isteyen katılımcılarımız öneri olarak meslek sahibi olmanın ve kadının kendini geliştirmesinin öneminden bahsetmişlerdir. Nafaka, yardım, tazminat gibi boşanma sırasında elde edilen hakların boşanma sonrası faydası oldukça büyüktür. Bu konuda söylenen önerisi ise; boşanma sırasında talep edilen hakların arttırılmasını ve haklarını sonuna kadar savunmaları olmuştur.

Katılımcılarımızın hepsi çocuklu kadınlardır ve çocuklarının velayetini almışlardır. Bu nedenle katılımcıların uyguladığı ekonomik anlamda stratejiler çocuklarının refah seviyesini de etkilemektedir. Şiddet mağduru boşanmış kadınlar bu anlamda ek strateji olarak çocuklarının okuduğu okullarda öğretmenlerinden maddi ve manevi destek almaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Boşanmış çocuklu kadınların okullarla işbirliği içerisinde olması, çocukların yeniden hayata uyum sağlamasını kolaylaştırmaktadır.

Ekonomik stratejilerden bir diğeri de seçilen hobilerin veya aktivitelerin aynı zamanda maddi kazanç sağlayacak gelir alanları olmasını sağlamaktır. Katılımcılarımız manevi anlamda huzur bulmak ve sosyalleşmek için hobiler, etkinlikler, eğlenceler ararken maddi getirisi olan alanları denemişlerdir. Örgü, dikiş-nakış, hat sanatı, ahşap yakma, çömlek yapımı, pastacılık kursu gibi alanlar en sık tercih edilenler olmuştur. Maddi anlamda bu eğitimlere katılırken ücretsiz halk eğitim merkezi gibi yerleri seçmek bütçeyi aşmadan gelişmeyi sağlamaktadır.

Katılımcılarımızın hiç biri ekonomik anlamda iyi olmak adına yeniden evlenmeyi ya da partner bulmayı düşünmemiştir. Yine de eğer evlilik fikrini düşünürlerse bu sefer mantık evliliği yapmak istediklerini belirten katılımcı sayısı 18 olmuştur.

Araştırmamız sadece şiddet görmüş çocuklu kadınlar ile gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle şiddet görmüş çocuk sahibi olmayan kadınların boşanma sonrası süreçte yaşadığı problemler ve stratejiler ile ilgili bilgi verilmemektedir. Araştırmamızın diğer bir sınırlılığı da şiddet görmüş ve çocuğu olan kadınlardan velayeti almamış veya alamamış olanların çalışmada yer almamış olmasıdır.

Etik Kurul İzni

Bu makale, etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Kaynakça

- Akın, M. (2013). Aile içi şiddet. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 71(1), 27-41.
- Akkuş, S., & Yıldırım, Ş. (2018). Erkeklerin kadına yönelik fiziksel şiddet uygulamasına etki eden faktörlerin incelenmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(4), 1368-1388. <https://doi.org/10.21547/jss.408090>
- Akoğlu, Ö. A., & Küçükkaragöz, H. (2018). Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlüklerle ilişkin bir araştırma: İzmir ili örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(1), 153-172.
- Aydın, O., & Baran, G. (2010). Toplumsal değişme sürecinde evlenme ve boşanma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(2), 117-126.
- Başkaya, Z., & Ünal, A. (2017). Türkiye'de evlenme ve boşanma oranlarının iller düzeyinde zamansal değişimi (2001-2015). *Journal of International Social Research*, 10(53), 81 <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20175334124>
- Can, Y., & Aksu, N. B. (2016). Boşanma sürecinde ve sonrasında kadın. *Electronic Journal of Social Sciences*, 15(58).
- Erol, D. D. (2013). Toplumsal cinsiyet bağlamında Türkiye yazılı basınında şiddet haberleri ve haber fotoğrafları. *Selçuk İletişim*, 8(1).
- Ersöz, A. (2011). Türkiye'de boşanma olgusu ve kadına yönelik aile içi şiddet ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *İstanbul Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 0(43), 249-264.
- Öngider, N. (2013). Boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(2), 140-161. <https://doi.org/10.5455/cap.20130510>
- Önür, H., & Ergöz, B. (2021). Dar gelirli ailelerde kadınların yoksullukla mücadele stratejileri. *Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken*, 13(1). <http://dx.doi.org/10.46291/ZfWT/130111>
- Özdemir, P. (2013). *Boşanma sürecindeki çiftlerin sorun çözme becerilerinin incelenmesi (Ordu ili örneği)*(Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- İbiloğlu, A. O. (2012). Aile içi şiddet. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(2), 204-222. <https://doi.org/10.5455/cap.20120413>
- Selçuk, H. (2021). Türklerde kadın. *Kadın çalışmaları*. İçinde R. Özkan(Edr.). Nobel Yayıncılık, 2021. 1-28.
- Polat, O. (2016). Şiddet. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 15-34.
- Pehlivan, O. (2023). Sosyal ve ekonomik gelişmişlik açısından boşanma hızı, doğurganlık hızı ve satın alma gücü paritesi farklılıkları. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(3), 354-382.
- Sonkaya, S. (2016). *Kadına yönelik aile içi şiddet (Aksaray örneği)* (Yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi.
- Tatlıoğlu, K., & Demirel, N. (2016). Sosyal bir gerçeklik olarak boşanma olgusu: sosyal psikolojik bir değerlendirme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(22).
- Tekin, H. H., & Tekin, H. (2006). Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(13), 101-116.

- Türk, E., & Kadın, T. K. B. (2022). Temel kaynaklar bağlamında kadın ve kadının eğitimine yönelik bir değerlendirme Esra Türk1. *Journal of History School*, 15(60), 3012-3032. <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.63608>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2023, 24 Şubat). Evlenme ve boşanma istatistikleri, 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bo%C5%9Fanma-%C4%B0statistikleri-2022-49437&dil=1>
- Uğur, S. B. (2014). Günümüzde kadının boşanma deneyimleri: akademisyen kadınlar üzerine bir araştırma. *Mediterranean Journal of Humanities*, 4(2), 293-326. <http://dx.doi.org/10.13114/MJH.201428447>
- Yıldız, n. G., & Erdem, f. (2020). Covid-19 Salgın sürecinde ilişkilerinde sorun yaşayan çiftlere yönelik duygu odaklı aile danışmanlığı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 1360-1383. <https://doi.org/10.46928/iticusbe.756426>
- Yılmaz, T., & Karakuş, C. (2019). Klinik psikoloji bağlamında kadına yönelik aile içi şiddetin değerlendirilmesi: Kadın, çocuk ve meslek elemanlarının psikolojisi üzerine bir gözden geçirme çalışması. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 9(2). <https://doi.org/10.13114/MJH.2019.511>

